

АГРЕСІЯ НЕПОВНОЛІТНІХ В УМОВАХ ВІЙНИ

DOI: 10.15330/apiclu.70.1.76-1.85

УДК 343.8

Проблема агресії завжди була та є багатоаспектною та різновекторною, що передбачає здійснення досліджень у різних сферах людської життєдіяльності. Вікові особливості підліткового та раннього юнацького віку разом з трансформаціями виховних процесів, негативного впливу соціальних мереж та медіа, недоліки морального розвитку, знижений рівень адаптації до середовища в сукупності породжують агресію неповнолітніх. В сучасних умовах, коли змінилась загальноісторична ситуація функціонування суспільства, з одного боку, відбулися докорінні зміни у всіх сферах організації суспільства, з'явилися нові інформаційно-комунікативні системи, розширилися контакти з іншими державами, стали актуальними завдання збереження життєдіяльності, підвищення гуманістичних начал. З іншого боку, глобальна криза, яка охоплює екологію, енергетику, економіку, демографію, взаємовідносини етносів, груп населення, на перший план постає основна проблема суспільства – проблема його майбутнього. В основному, вона зосереджена саме у проблемі виховання майбутнього покоління, тобто дітей.

Війна росії проти України посилила негативні тенденції в процесах формування молодих людей, загострила окремі тенденції, що в мирний час не були актуалізовані. Необхідно зазначити, що серйозним викликом, спровокованим воєнними діями в сучасному суспільстві є те, що входження неповнолітнього в дорослий світ відбувається одразу, одномоментно, ще до закінчення школи, не проходячи весь шлях поетапного соціального прийняття. Часто вони змушені працевлаштовуватися під час навчання в школі, тим самим на другий план відкладаючи питання навчання та виховання в шкільному середовищі. Підліток залишається не підготовлений психологічно до засвоєння серйозних відносин в суспільстві.

Як результат, ми все частіше зустрічаємо повідомлення про жорстокі агресивні кримінальні правопорушення, що вчиняються неповнолітніми.

Так, у липні 2025 року чотирьох неповнолітніх віком 13, 14, 16, 17 років на Закарпатті визнали винними у нападі на 46-річну жінку: їхні дії закінчилися звалтуванням та пограбуванням жертви учиненому повторно, в умовах воєнного стану, за попередньою змовою групи осіб (ч. 3 ст. 152, ч. 4 ст. 186 Кримінального кодексу України).

У Павлограді, що на Дніпропетровщині, група підлітків побила 14-річну дівчинку та зафіксувала напад на відео. Як повідомляє Укрінформ, ці деталі підтвердила Офіс Генерального прокурора. Увечері 12 грудня нападники побили дівчину та прищипували їй, знімаючи все на мобільний пристрій. Після інциденту відео з'явилося на кількох онлайн-платформах. За фактом катування (ч. 1 ст. 127 Кримінального кодексу України) порушено кримінальну справу, повідомляють прокурори у справах неповнолітніх Павлоградської районної прокуратури у співпраці з правоохоронними органами [1].

У Вінниці 21 грудня 2025 року група осіб побила 16-річного підлітка через наявність макіяжу, інцидент відбувся у ТРЦ та на вулиці. Поліція повідомила про підозру чотирьом учасникам (віком 15-19 років) за ч. 2 ст. 296 (Хуліганство) [2].

Органи прокуратури Полтавської області здійснюють процесуальне керівництво у кримінальному провадженні за фактом насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло, вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років (ч. 4 ст. 153 КК України). За даними слідства, у червні 2024 року на одному з пляжів Котелевської територіальної громади троє осіб, серед яких неповнолітні, вчинили сексуальні дії стосовно малолітнього хлопчика [3].

Українська поліція повідомила, що в понеділок вранці 14-річний учень поранив вчителя та однокласника внаслідок нападу з ножом у школі Києва. За даними київської поліції, учень зайшов до класу в масці та шоломі, попередньо підготувавши їх, та напав з ножом на 39-річного вчителя та 14-річного однокласника. Обох

постраждалих госпіталізували з ножовими та різаними пораненнями [4].

Аналіз офіційної статистичної інформації підтверджує негативні тенденції саме в агресивній злочинності неповнолітніх. Так, в 2020 році всього кримінальних правопорушень, що скоєні неповнолітніми, провадження по яким закінчено складало 3708,

з яких 400 правопорушень проти життя та здоров'я, що складає 10,78%, у 2021 році їх всього було 3247, з яких проти життя і здоров'я складало 396 правопорушень (12,19%). У 2022 році зареєстровано 1824 правопорушень, з них 268 правопорушень проти життя та здоров'я (15,69%). За 2023 рік всього правопорушень, вчинених неповнолітніми зареєстровано 2529, з них 345 – проти життя та здоров'я (13,64%). У 2024 році правопорушень було

2287, з яких проти життя та здоров'я – 389 (17,01%). І у 2025 році всього кримінальних правопорушень, що скоєні неповнолітніми, провадження по яким закінчено складало 2119, з яких 435 правопорушень проти життя та здоров'я (показник перевищив рівень 2020 та 2021 року), що складає 20,53%.

Тенденція щодо кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, що вчинені неповнолітніми ще негативніша. Так, в 2020 році таких було зареєстровано 21 правопорушення, що складає 0,57% правопорушень, вчинених неповнолітніми, у 2021 році – 20 правопорушень (0,62%). За час повномасштабної війни кількість статевих правопорушень інтенсивно зростала. В 2022 році їх зареєстровано 15 (0,82%), у 2023 році – 25 правопорушень (0,99%), у 2024 році – 39 правопорушень (1,7%), а у 2025 році – 76 проваджень (3,59%).

При цьому, аналізуючи рівень та динаміку насильницької злочинності неповнолітніх, слід враховувати значну міграцію саме цієї вікової категорії населення України за межі держави, а також значне зростання окупованої території, де продовжують проживати неповнолітні громадяни України.

Вищенаведена динаміка ілюструє інтенсивне зростання кількості агресивної насильницької злочинності неповнолітніх, а отже усе це засвідчує необхідність ретельного дослідження психологічних процесів, що відбуваються в житті неповнолітнього, з метою недопущення проявів агресії серед дітей.

За дослідженнями Дроздова О.Ю. специфіка агресивної поведінки молоді обумовлюються рядом вікових особливостей підліткового та юнацького віків. До основних особливостей молодіжної агресії можна віднести імпульсивність та неадекватність агресивних реакцій, поширеність групових форм агресії, “немотивованість” агресивних вчинків. При цьому одні дослідники (Л.Семенюк, Д.Неміровський) вважають, що з віком рівень фізичної агресії підлітків зростає, а інші фахівці ведуть мову про протилежну тенденцію (В.Журавльов, В.Попов, М.Яремчук) [5].

Для отримання об'єктивної характеристики сучасного неповнолітнього обов'язково необхідно з'ясувати: в яких зовнішніх умовах він перебуває; які відносини склалися із оточуючим

середовищем, зокрема, з батьками, вчителями, однолітками та іншими; в якому напрямку відбувається розвиток особистості, пізнавальних процесів, самосвідомості; специфіка поведінки неповнолітнього тощо.

Частотність вияву вербальної агресії майже однакова як у хлопців (24%), так і у дівчат (26%), однак хлопці частіше вдаються до фізичної агресії (20%). Перевага вербальної агресії над фізичною (8%) та непрямую агресією (13%) у дівчат підтверджує їх уміння стримувати власні імпульсивні дії, можливості переорієнтувати власні вчинки із соціально-несхвалюваних на схвалювані. Такі дані підтверджують той факт, що у детермінації агресії важливу роль відіграють когнітивні механізми, знання, засвоєні учнями відповідно до суспільних стереотипів чоловічої або жіночої лінії поведінки.

На підставі диференціації досліджуваних за даними про рівень агресії та ворожості виділені три групи старшокласників: гіперагресивні, старшокласники з нормальною агресією, гіпоагресивні. Виявлено, що представники цих груп відрізняються певною специфікою емоційних і поведінкових особистісних характеристик.

Так, найбільш характерними для гіперагресивних старшокласників фрустраційними реакціями є ворожість, осуд, докори, обвинувачення, спрямовані на живе або неживе оточення. Звичною в ситуації постановки та досягнення мети для них є зовнішня поведінкова стратегія, яка виявляється у залежності від зовнішніх обставин у прийнятті рішень, в імпульсивності, нестійкості намірів.

У старшокласників з низьким рівнем агресії і ворожості (гіпоагресивних) домінує така фрустраційна реакція, як осуд, спрямований на самого себе. Цій групі старшокласників властива внутрішня поведінкова стратегія, яка базується на впевненості у своїх можливостях, обережності та самостійності у прийнятті рішень.

Старшокласники з нормальною агресією (неагресивні) в ситуації провокації спрямовані на взаєморозуміння і взаємопопулярність у відношеннях з оточуючими, що фактично усуває саму

фрустраційну ситуацію. Неагресивних старшокласників, яким притаманна раціональна поведінкова стратегія, відрізняє цілеспрямованість, прагматизм, здатність до раціонально-логічного й рефлексивного аналізу, самоконтроль [6].

Серед основних причин агресивної поведінки старшокласників виділені наступні: недолік морального розвитку (свідомості), що перешкоджає правильному самоаналізу поведінки і прогнозуванню її наслідків; недостатня самостійність мислення і тому велика сугестивність і стереотипність; неоптимальна мотивація досягнення, що впливає на продуктивність навчально-пізнавальної діяльності старшокласника (слабка мотивація досягнення не забезпечує достатнього розгортання розумового процесу, і навпаки, якщо мотивація досягнення занадто сильна, то таке емоційне перезбудження сприяє виходу агресивних виявів); виразність конфлікту між бажанням досягнення (ідеальної мети) та перспективою невдачі (реально отриманої мети) [6].

Дослідженням, проведеним Мойсеєвою О.С., у агресивної поведінки делінквентних підлітків виявлено схильність до відкритих форм агресивного реагування з переважанням фізичних і вербальних форм агресії, з тенденцією до дії за першим спонуканням, без урахування наслідків своєї поведінки. У той же час підлітки з просоціальними (нормативними) формами поведінки проявляли агресію в прихованій формі, через непрямую агресію і негативізм [7].

Важливим індикатором психічного здоров'я дітей є суїцидальна поведінка та відповідно рівень самогубств. Кількість самогубств та спроб самогубства цього року серед дітей в Україні зросла на 17%, ювенальні прокурори проводять профілактичні заходи щодо запобігання суїцидальній поведінці, повідомила Генеральна прокуратура. «За даними ЮНІСЕФ, щороку у світі від самогубства гине майже 46 тисяч дітей віком від 10 до 19 років. Це одна дитина кожні 11 хвилин. У 2025 році кількість самогубств та спроб самогубства (в Україні – ІФ-У) серед неповнолітніх зросла на 17%. Найбільш вразливою віковою категорією є підлітки 14-16 років», – йдеться у повідомленні відомства [8].

При всьому різноманітті детермінант агресії неповнолітніх у мирний час, повномасштабна війна додала негативних аспектів формування особистості дитини. Так, в першу чергу, значного стресу додав сам факт початку повномасштабного вторгнення і як наслідок – необхідність переміщення (в межах України чи за її межі). Переїзд на нове місце проживання, постійні повітряні тривоги, відчуття небезпеки погіршують можливості до безболісної адаптації до нових умов. Одночасно з переїздом дитина втрачає позитивні контакти найближчого оточення і вилучається з звичного середовища (втрата контактів з друзями, однокласниками, вчителями, родичами). Війна змушує батьків змінювати звичний уклад життя, місце проживання та роботи, що не завжди проходить успішно (втрата фінансів, житла, місця роботи) і породжує прояви агресії, злості, сімейних сварок, а це, в свою чергу, віддзеркалюється на поведінці неповнолітнього. Втрата позитивних соціальних контактів в сім'ї, обмежені можливості до безпосередньої комунікації в середовищі однолітків, погіршення умов для самореалізації у навчанні чи позашкільній освіті призводить до або самоізоляції, або безпідставної конфліктності та агресивності. Неповнолітні живуть в постійному негативному інформаційному полі, щоденні новини про вбивства, жорстоке поводження, переслідування та приниження, знищення майна та інше формують і відповідні поведінкові реакції дитини.

1. *Напад на підлітка в Павлограді спричинив кримінальне розслідування за катування. Межа.* URL: <https://mezha.net/eng/bukvy/teen-assault-in-pavlohrad-sparks-criminal-investigation-for-torture/>
2. *Побили за макіяж: у Вінниці напали на хлопця в торговельному центрі. News Україна.* URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cn8e3r2e27zo>
3. *На Полтавщині троє хлопців вчинили сексуальне насильство над 12-річним хлопчиком. Полтавська Хвиля.* URL: <https://poltavawave.com.ua/p/na-poltavshchini-troie-khloptsiv-vchinili-seksualne-nasilstvo-nad-12-richnim-khlopchikom-851799>
4. *Підліток поранив ножем вчительку та однокласницю в київській школі, поліція розслідує можливий зв'язок з російською розвідкою. KyivPost.* URL: <https://www.kyivpost.com/post/67888>

5. Дроздов О.Ю. *Соціально-психологічні фактори динаміки агресивної поведінки молоді. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія. Інститут психології імені Г. С. Костюка АПН України. Київ. 2003. 19с.*
6. Ломова Т.О. *Психологічні особливості агресивної поведінки старшокласників та її корекція в процесі навчальної діяльності. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К.Д.Ушинського. Одеса. 2009.*
7. Мойсеева О.Є. *Психологія агресивності підлітків. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ. 2011. 42 с.*
8. *Самогубства та спроби самогубства серед дітей зросли на 17% – прокурори. Interfax Ukraine URL: https://ua.interfax.com.ua/news/general/1110394-amp.html?utm_source=chatgpt.com*

Олексій ПЕТЕЧЕЛ. Агресія неповнолітніх в умовах війни.

Стаття присвячена розгляду проблеми зростання проявів агресії неповнолітніх в умовах повномасштабної війни російської федерації проти України. Формування особистості неповнолітнього завжди повинно бути пріоритетом будь-якої держави, але умови активних бойових дій в Україні практично по всій території зміщує пріоритети держави на захист і оборону. Крім того, війна має істотний вплив на психіку особистості, тим більше дитини, негативними сторонами якої є активізація внутрішніх конфліктів, підвищення психологічної напруги, агресія, що може переростати у фізичне насильство та жорстокість. У цій складній ситуації як державі, так і освітнім закладам, а особливо батькам сьогодні слід приділяти більше зусиль щодо виховання неповнолітніх. В силу даних обставин особливої актуальності набуває проблема вивчення агресії неповнолітніх та заходів її запобігання. На сьогодні в сучасному українському суспільстві спостерігається суттєве зниження віку осіб, що вчиняють кримінальні правопорушення, частішають випадки вчинення злочинів дітьми у віці до досягнення віку кримінальної відповідальності, прояви девіантної поведінки характеризуються підвищеною агресивністю, схильністю до насильства та надмірної жорстокості. Стаття розглядає окремі випадки проявів агресії, аналізує причини та умови їх виникнення. Проблема агресії є багатоаспектною та багатофакторною, що передбачає проведення наукових дослідження у різних сферах людської життєдіяльності. Специфіка дослідження агресії неповнолітніх, в першу чергу, пов'язана віковими особливостями віку. Сучасні неповнолітні, з

однієї сторони, значно прогресивніші у вивченні новітніх досягнень сучасного суспільства, а з іншого боку – установки на необхідність дотримання соціальних норм дуже ослаблені. Помічаються серйозні зміщення в мотиваційній сфері дитини, поява нових, часто спірних, цінностей тощо.

Ключові слова: агресія, насильство, неповнолітні, війна, агресія неповнолітніх.

Oleksiy PETECHEL. Aggression of minors in conditions of war.

The article is devoted to the consideration of the problem of the growth of manifestations of aggression of minors in conditions of a full-scale war of the Russian Federation against Ukraine. The formation of a minor's personality should always be a priority for any state, but the conditions of active hostilities in Ukraine across almost the entire territory shift the state's priorities to protection and defense. In addition, war has a significant impact on the psyche of an individual, especially a child, the negative aspects of which are the intensification of internal conflicts, increased psychological tension, and aggression, which can develop into physical violence and cruelty. In this difficult situation, both the state and educational institutions, and especially parents, should devote more efforts to the education of minors. Due to these circumstances, the problem of studying aggression in minors and measures to prevent it becomes particularly relevant. Today, in modern Ukrainian society, there is a significant decrease in the age of persons committing criminal offenses, and cases of crimes committed by children under the age of criminal responsibility are becoming more frequent, deviant behavior is characterized by increased aggressiveness, a tendency to violence and excessive cruelty. The article examines individual cases of aggression, analyzes the causes and conditions of their occurrence. The problem of aggression is multifaceted and multifactorial, which requires scientific research in various areas of human life. The specificity of research on juvenile aggression is primarily related to age-related characteristics. Modern minors, on the one hand, are much more progressive in studying the latest achievements of modern society, and on the other hand, their attitudes towards the need to comply with social norms are very weakened. Serious shifts in the child's motivational sphere are noticeable, the emergence of new, often controversial, values, etc.

Keywords: aggression, violence, minors, war, aggression of minors.